

הערות קצרות

(למאמר „לאחרות התורה ולאחדות האומה“ מאת ידידי ומכובדי הרב הגאון וכו' רבי כ. פ. מכורש שליט"א. (התורה והמדינה" ז-ח).*)

1) הערה כללית: בדבר בירור עניני הקראים במדינת ישראל ידוע לכ"ת דעתי בזה וגם דעת גאון ועמוד ההוראה בדורנו שליט"א ומתירא אנכי לנגוע בזה פן ירוצו את גולגלתי „ואשימם בראשיהם כתיב“. —

2) בעמוד קצ"ב מביא: „וכן איתא בירושלמי פאה, פ"ב ה' ו' — ובמד"ר (קהלת) על הפסוק: מה שהיה כבר הוא, נאמר זה בשם ר' יהושע בן לוי רז"ל: ועליהם פכל הדברים, מקרא, משנה, הלכות, תוספות והגדות, ומה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כבר נתנה למשה. עיי"ש, (בירושלמי, חגיגה פ"א הגירסא מה שתלמיד ותיק עתיד להורות)“.

יש להעיר על זה שאין הבדל בין הגירסא בירושלמי פאה ומד"ר קהלת לבין הגירסא בירושלמי חגיגה: אין באף מקום בחז"ל בדיוק הנוסחא — כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש — וכאמור גם בפאה הגירסא בדיוק כמו בחגיגה „כל מה שתלמיד ותיק עתיד להורות“; הנוסחא — כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש — נמצא בתוספות יום טוב ריש פרקי אבות.

3) בעמוד קצ"ה: „וכן אמרו דבר זה מתורת משה לא למדנו ומדברי קהלת למדנו (תענית יז, ע"ב).“

יש להעיר שמוזו אין לכאורה שום ראייה להעדפת כחה של תורה שבעל פה החסיר פה את המשך מאמר התלמודי הזה „אלא גמרא וכו'“.

יש להעיר שזה מפורש בירושלמי ברכות על אתר.

4) בעמוד קצ"ח: מביא שם את דברי „חטור ש"ע (או"ח סי' קלס על ברכת התורה „שנתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו“ שתורת אמת זו תורה שבכתב, וחיי עולם זו תורה שבעל פה וכו'“.

יש להעיר על יסוד דברי חטור הנ"ל שיש לאמת את הגירסא המובאה ברש"י בב"מ פ"ה על ד' הגמרא — שלא ברכו בתורה תחלה — „כשהיו עוסקין בתורה לא היו מברכין לפניה, קרא יתירא דאשר נתתי לפניהם דרש ברכת אשר נתן לנו תורת אמת שהיא לפניה על דברי תורה, וכיון דלא מברכי גליא דעתיהו שאינה מתנה חשוכה להם“, רש"י חושב להמעולה שבברכות אשר נתן לנו כו'.

וחיי עולם, הוה אומר הקשר ההדוק שבין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שהם שתיים שהן אחת.

(5) בעמוד ר"ז: הסביר יפה מאד את קו' הכ"מ על השמטת הרמב"ם למנות המבזה ת"ח בין האפקורסים, שזה בכלל כפירה בתושבע"פ. ויש גם להדגיש שבהלכה זו בהלכות תשובה פ"ב ה"ח מנסח הרמב"ם „וכן הכופר בפירושה והיא תורה שבעל פה והמכחיש מגידיה" זו. א. המבזה ת"ח. ונכון מאד מה שמצטט דברי הגמ' במכות כב, ב. „אמר רבא, כמה טפשאי שאר אנשי שקיימו מקמי ס"ת ולא קיימו מקמי גברא רבה". הגמ' ממשיכה שם את המימרא הנ"ל: „דאילו בספר תורה כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא". ואמרתי פעם, שלכאורה מה מציין רבא דוגמא זו הלא קיי"ל בכה"ת „יש כח בידי חכמים לעקור דבר מה"ת בשוא"ת ומה חידש רבא את הדוגמא של מלקות? אלא, החדוש בזה הוא, שעשו את זה כשל תורה, שאם מוסיפים עוד מכה דהיינו ארבעים עוברים על בל יוסיף ולוקים על זה (ברם מדברי פיה"מ להרמב"ם ומדבריו בהי"ד בענין מלקות, וביחוד כפי הדגשת הרדב"ז לא משמע כך).

(6) בעמוד ר"ח: „וראה רש"י (בב"מ דף צ"ו ע"ב) ד"ה נמעלו ב"ד ת"ל „נמעלו ב"ד של ישראל שבאותו הדור, שכל תקנות משפט תלויה בהן, ועל ידיהן נוהגות חוקים המתוקנים לצבור מאז, והוי כמי שתקנו לו הם קנין זה, ונמצא הם המקנין לנכסי הקודש והוציאוהו לחולין". יעוין מש"כ בזה בספרי „כפי אהרן" — עמוד כד, במאמרי „בדיני ספיחין בזמן הזה".

(7) בעמוד ר"י: „ופרשו השמלה לפני זקני העיר (דברים כב יז) הדברים ככתבן".

בענין זה יש לציין אחת הדוגמאות הבולטות שהרמב"ם נטה מדרכו הקבועה והסלולה בפסקי הלכות כדי להוציא מלבן של „קראים" והיא ההלכה דלהלן: הרמב"ם בפ"ג מה' נערה בתולה ה' י"ב כ': „זה שנאמר בתורה ופרשו השמלה לשון כבוד שנושאים ונותנים בסתרי הדבר, וכן זה שיאמר האב אלה בתולי בתי הן זוממי עדי הבעל, וזה שנאמר ואם אמת היה הדבר תהרג כשזינתה אחר האירוסין בעדים שנאמר לזנות בית אביה, אבל קודם האירוסין כבר אמרה תורה בה שהיא פטורה מכלום ובוועלה חייב בתשלום ממון בלבד בין פתח בין אנס". הכס"מ על אתר מביא שם כדלהלן „אבל יש לתמוה שלא אמרו כן בגמ' אלא לרבנן דהוצאת ש"ר בין בעל בין לא בעל, אבל לראב"י דאמר אינו חייב אלא כשבעל, אמרינן התם דברים ככתבן, ומאחר שרבינו פסק כראב"י לא הו"ל לפרש כרבנן, ואפשר לומר דסבר רבינו דאע"ג דלראב"י דברים ככתבן יש במשמע לפרשם גמי כדפירשו אליבא דרבנן".

כן כדאי להעתיק בזה ביתר פירוט את דברי הכס"מ באותו פרק הלכה ה' בבאורו שהרמב"ם פסק כראב"י, ת"ל הרמב"ם שם: „כיצד הוצאת שם רע הוא, שיבוא לבי"ד. ויאמר נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים כו'". ועל זה כבר כתב הכס"מ: „... בס' נערה שנתפתחה כיצד הוצאת ש"ר כו', אם נמצא שש"ר אינו ש"ר, הוא לוקה ונותן ק' סלע, בין בעל ובין לא בעל, ראב"י אומר לא נאמרו דברים

הללו אלא כשבעל, ופסק כראב"י שמשנתו קב ונקי, ועוד דפשוטי הכתובים כוותיה, ועוד דבגמרא מסיק אינו חייב עד שיבעול כדרכה ויוציא ש"ר כדרכה".

לאחר ההתבוננות בדברי הכס"מ שבהלכה ו, קשה מאד לרדת לסוף דעת דברי הכס"מ בהלכה יב, כי מפורש מביא בגמ' ראב"י דברים ככתבן ממש, ואין שום מקום לומר לפום ריהטת המו"מ שבגמ' שראב"י יפרש כרבנן.

ולענ"ד נ"ל, שהרמב"ם בהלכה י"ב מסיים את כל הלכות נע"ב, וכדרכי עפי"ר לגמור בעניני מוסר וחזוק האמונה, סתם הלכה זו כרבנן, להוציא מלבן של צדוקים (קראים שנתרבו בזמנו מאד) דאמרו דברים ככתבן, וכן מובא במגילת תענית פ"ד דעת הצדוקים, ופסק כרבנן נגד סברתו הקבועה כמעט בכל מקום לפסוק כראב"י (כמבואר במאמרי „משנת ראב"י — נדפס ב„סיני“).

יתר על כן, מכיון שבהלכה ו' הנ"ל, מדגיש הכס"מ טעם נוסף לכלל של „משנת ראב"י קב ונקי“: „ועוד דפשוטי הכתובים אתו כוותיה“, דוקא משום כך שלא להדגיש את „פשוטי הכתובים“, פסק בהלכה זו — הלכה י"ב — כרבנן.

8) בעמוד ר"ב: מביא שם את דברי הרמב"ם בהלכות תפילין פ"ד ה"ג „המניח תפילין של יד על פס ידו, או של ראש על מצחו, הרי זה דרך צדוקים“. ארשה לעצמי לציין בזה באורי על דברי הרמב"ם הללו (שזה יוסיף משהו לדרכי הצדוקים). יש להתבונן שבפרקים וההלכות הקודמים, וגם שלאחר כך, מקדים תמיד הרמב"ם תפלה של ראש לתפלה של יד (שזה מצריך באור מיוחד) ורק כאן הוא מקדים של יד לשל ראש, והתמיהה תגדל ביותר לאחר שהמשנה במגילה מקדימה את הש"ר וז"ל המשנה: „נתנה על מצחו או על פס ידו הרי זה דרך הצדוקים“.

ונ"ל בזה, דיש לדייק בפירוש המשנה „הרי זה דרך הצדוקים“ (או דרך המינות) רש"י מפרש: „שמבזין מדרש חכמים והולכין אחר המשמע כמשמען בין עיניך ממש, ועל ידך ממש“, והרמב"ם בפיה"מ מביא: „לפי שהוא הולך אחר לשון התורה ממש לפי דעתו“, ויש להרגיש את השנויים בין הפירושים הללו, ביחוד בלשון הרמב"ם, כי לכאורה אין לומר בדיוק כפי פירש"י „הולכין אחר המשמע במשמען“, כי „לפי המשמע“ אין — בין עיניך — „על מצחו“ כי בין עיניך — לפי המשמע, הוא בין עיניך ממש — משום כך מדגיש הרמב"ם, אם כי אין זה ממש המשמעות לומר — בין עיניך — הוא „על מצחו“, אבל אין זה מתאים לפי „מדרש חכמים“, אלא „לפי דעתו“.

כתוצאה מהדגשה זו מקדים הרמב"ם בחבורו „פס ידו“, לפני „על מצחו“ כי — פס ידו — הוי בדיוק „על ידך ממש“, אבל, „על מצחו“, אין זה בדיוק גמור משמעות של „בין עיניך“ אלא משמעות „לפי דעתו“ ולא לפי „מדרש חכמים“.

9) בעמוד ר"כ: מביא שם, „כי רש"י מקיירא במנין המצוות בהקדמת הלכות גדולות, שהכניס לתוך תרי"ג המצוות שנתנו למשה מסיני גם מצוות מדברי סופרים ובמצוותיהם, התכוון בזה בעיקר נגד הקראים וכו'“. ולאחר כך הוא מזכיר את מלחמתו של רבינו סעדיה גאון נגד הקראים. יש להעיר שכדאי היה להזכיר שגם רס"ג הכניס לתוך מנין המצוות שלו גם מצוות דרבנן.

10) באותו עמוד: „ויש משערים כי גם התקנה לברך על הדלקת נר בשבת ברכה שלא נזכרה בתלמוד, נתקנה בימי הגאונים בכונה תחלה נגד הקראים, שאסרו להשתמש בנר דולק בשבת אף אם הדליקוהו קודם שבת וכו'“.

לשם הבהרת והסברת הענין אעתיק בזה קטע מתוך מכתב בקשר עם הדלקת נר שבת שכתבתי בימים אלה להר"ג רבן של ישראל מרן הגרצ"פ פראנק שליט"א: "...משום כך נ"ל, דמצד עיקר הדין אין שום מצוה במעשה הדלקת הנר, אלא יש רק חיוב שיהא נר דלוק בבית, וצדק היש מי שאומר המובא בתו' שבת כה, ב: "שאין לברך על הדלקת נר בשבת מדקרי לה חובה. ותו, שאם היתה מודלקת ועומדת לא היה צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה ולא להדליק נר אחר". וגם הרמב"ם היה סבור כך, אלא הרמב"ם בפ"ה מה' שבת מאריך בזה וממציא חיוב של הדלקת נר וברכה, כדי להוציא מלבן של "קראים" שאסרו הבערת אש והמשך הדלקת הנרות מערב שבת (בספריהם הקוסמים מאריכים לבאר בהתאם לכך הנמקו"י לשי' ר' יוחנן דאשו משום חציו, אם כי אינם מזכירים את שי' חז"ל). גם במדרש תנחומא הזכירו זה בכדי להוציא מלבן של צדוקים, וזה לשון המד"ת פ' נח: "וקראת לשבת עונג, זו הדלקת נר בשבת, ואם תאמר לישב בחושך אין זה עונג". מדרש זה נאמר לא לקבוע הלכה או טעמה של הלכה, אלא להוציא מלבן של הכתות השונות שפקרו ופרשו מן התורה שבעל פה, ורצו לקיים את המקרא בצורתו שלא להדליק אש בשבת, בא המדרש לומר לנו: "ואם תאמר לישב בחושך אין זה עונג", ומשום כל זה מאריך הרמב"ם בלשונו: "הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה וכו' וחייב לברך קודם הדלקה ברוך וכו' כדרך שהוא מברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים".

דומני שלא נמצא ברמב"ם עוד דוגמא שכתוב "כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים", אבל כפי שהסברתי בארוכה במק"א גם הרמב"ם ס"ל בהך דעה המובאה ברא"ש קדושין ובבכורות דלא מצינו ברכה שלא נזכרה בתלמוד; וברכת הדה"ג לא נזכרה בחז"ל; והה"מ מציין לדברי הרמב"ם — לחייב לברך קודם הדלקה — "כך כתוב בסדר ר' עמרם וכן הסכימו כל האחרונים ז"ל" (אמנם בהגה"מ ובבאורי הגר"א באו"ח מציינים לירושלמי אבל ליתא זה בירושלמי) ומצות הדה"ג וגם הברכה אינן — מדברי סופרים — אלא הרמב"ם מדגיש החיוב כנגד שי' הקראים, ואומר אם כי לא מצינו ברכה זו בחז"ל, בכל זאת חייב הוא "כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב מדברי סופרים".

(11) בעמוד רכ"ב: מצטט את דברי הרב מימון בנוגע להתרת נדרים בליל יוה"כ "שדוקא ביום הכפורים, בשעה שבני ישראל מתנכסים לבתי כנסיות ובתי- מדרשות וכו' שיעמדו ויכריזו ויעשו פומבי וכו' על אמונתם החזקה בתושבע"פ". לדעתי אינו מתאים הטעם "בשעה שבני ישראל מתנכסים לבתי כנסיות וכו'". אלא הטעם מוסבר ופשוט דומיא דקריאת רות בחג השבועות זמן מתן הלוחות הראשונים (אע"פ שנשתברו) בכדי להקליט יסוד הקשר שבין תושב"כ לתושבע"פ כמבואר לעיל, סודר ותוקן אמירת כל נדרי בזמן מתן הלוחות השניים (שלא נשתברו) להדגיש יסוד תושבע"פ כי "היתר נדרים פורחים באויר כו'".

(12) בעמוד רכ"ד: מביא שהקראים לא מצאו פסוק מפורש בתורה על עשית הסוכה ומה שנאמר "ולקחתם" אין פירושו לקיחה ונטילה ביד ממש אלא דוגמה "ויקחו לתם איש שה לבית אבות", והם מבארים ולקחתם לכם לעשיית סוכה שלדעתם הפסולה כוונת עזרא "לעשות סוכות ככתוב". זהו משום עקום כתובים

בכוונה למרוד, אם הם רוצים כתוב מפורש שיהא בו מפורש עשיית סוכה, למה יגרע בעיניהם הכתוב «חג הסוכות תעשה לך» נוסף על הכתוב בסוכות תשבו, ובאמת דרשת הספרי היא «פרט לסוכה ישנה», ובכלל מה שנאמר בנחמיה «ככתוב» מוסב אדלעיל, וימצאו כתוב בתורה אמר צוה ד' ביד משה, אשר ישבו בני ישראל בסוכות בחג בחדש השביעי (יש אריכות דברים אם עשיית הסוכה היא מצוה של תורה).

בנוגע לפירוש «ולקחתם», הנה בשו"ת הרשב"א סי' קנז כ': «הא שאנו אומרים על נטילת לולב, ואין אנו אומרים על לקיחת לולב, כלשון הכתוב, ולקחתם לכם, משום שאין להקפיד בלשון הברכות ונאמרות בכל לשון, ועיקר ההקפדה שתהיה בטופס הברכה ענין המצוה»; ויעוין בחדושי הגר"י אברמסקי שליט"א על התוספתא בפ"ו דברכות ה"ב... «דסד"א דלקיחה הכתובה בתורה הוא ענין מקח, ולא נטילה ביד וכדאיתא בירושלמי ערלה «ולקחתם לכם בדמים», וכדאיתא בתנחומא אמור «ולקחתם תני ר' חייא במקח ולא בגזל» כו' יעוי"ש.

יש עוד הרבה להאריך בדבריו המחוכמים וגם ישרים, אבל מפני חולשתי ל"ע ועסקי בעבודות תורניות אחרות אני מוכרח להפסיק, ומענינו של שטר בשיטה אחרונה אוסיף שתי הערות כלליות: א) במאמרו בכלל יש בו חכמה ומלאכה, מעשה אמן אומן ואלמלא היה מקשר את זה עם האקטואליות שבשאלת הקראים, יש לברך עליו ברכת התורה, ברכת השבת, ברכת הנהנין וברכת המצוות. ב) לא אכחד ולא אכסה יותר מדאי על כאבי וצערי, שלא זכינו שלא רק השרים אלא גם זקני עמו לא עמדו בזמנו ובשעתו על הגובה למחות ולעכב שלא תעל המחרישה לבער את הכרם «כרם ד' צבאות בית ישראל», «והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו ד' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו».

עבד נרצע לרבנן ותלמידיהון, אסקופה הנדרסת ליראי ד' ולחושבי שמו ברוך הוא, אהרן יצחק זסלנסקי.